

**FORMATION OF MEDIA COMPETENCE
AS MEANS OF INFLUENCE ON EMOTIONAL, COGNITIVE,
AND VOLITIONAL DEVELOPMENT OF PERSONALITY**

**ФОРМУВАННЯ МЕДІАКОМПЕТЕНТНОСТІ
ЯК ЗАСОБУ ВПЛИВУ НА ЕМОЦІЙНИЙ, КОГНІТИВНИЙ,
ВОЛЬОВИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ**

Lydmila Nazarenko¹

Svitlana Palamar²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-15-0-15>

Abstract. The article analyzes the state of modern education, actualizes the need for its qualitative changes and priorities, new requirements for the organization of innovative educational activities of schoolchildren. Theoretical research of scientists on media competence and media socialization of students is analyzed. The essence of concepts «media competence of the student» and «media socialization» is deepened based on the reviewed literature. The article dwells on contradictions as factors of socio-psychological and educational problems, which indicate the understanding of the advantages and disadvantages of the usage of media in the learning process. It also researches the dependence of the world perception of high school students on their presentation of information. The authors highlight the advantages and disadvantages of using media in the learning process, the dependence of students' perception of the world on its representation by television, cinema, magazines, newspapers, radio and the Internet. Pedagogical approaches and conditions of successful formation of media competence of students, and which make it possible to create a favorable learning environment for emotional, cognitive, volitional development of young people are proposed. The essence and structure of media competence is

¹ Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Lecturer of the Theory and Methods of Preschool and Primary Education,
Nikolaev Regional Institute of Postgraduate Education, Ukraine

² Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,
Deputy Director for Scientific Work at the Pedagogical Institute,
Boris Grinchenko University of Kyiv, Ukraine

characterized. The methodical system of high school students' media competence formation for acquiring moral orientations is researched. The stages of the organization of the formation of media competence of students are defined. It is stated that during the formation of students' media competence a significant role is played by the consideration of methodological and technological factors. To prepare modern students for life in society, we also need to consider his individual qualities, abilities, willingness to use media technologies, solve practice-oriented, research and creative tasks, take into account the peculiarities of perception of media texts by teenagers. The formation of students' key competencies requires certain innovations in the educational process. It should be organizational content and technological innovations. Therefore, it is necessary not to abandon the media, but to teach the child to consume media products consciously, distinguishing real values from fake ones. Thus, there is an urgent need for further development of media education. Modern media open wide opportunities in the field of education, changing the quality of education and upbringing, the quality of daily life of the child. We conclude that the creation of an integrated system of media education, the formation of the young generation's media literacy and media competence contributes not only to their comprehensive development, but also allow to use variety of motives, knowledge, skills, abilities, and attitudes to information. It also promotes the usage of media competence, methods of collection and processing of information, the use of creative abilities in creation of media texts and their evaluation, the manifestation of citizenship and critical thinking. The components, criteria, indicators and levels of formation of media competence, which allow to influence the comprehensive development of students, to avoid negative influence due to purposeful manipulation of media and distortion of messages by them, are established. The use of innovative types of work for the acquisition of media competence by students is suggested.

1. Вступ

В епоху онлайн та діджиталу освіта передбачає створення відкритого навчального середовища, переорієнтування на безперервне й продуктивне навчання, уведення нових цифрових і соціальних технологій з метою формування ключових компетентностей школярів. Зважаючи на входження України в європейський освітній простір, у суспіль-

стві виникають нові вимоги щодо організації інноваційної навчальної діяльності школярів, входження їх у поліетнічний простір. Міжнародні документи, численні розвідки вчених щодо розвитку медіаосвіти засвідчують потребу в медіасоціалізації. З кінця 1990-х років медіаосвіта рекомендується до введення в національні навчальні плани всіх держав, у систему додаткової, неформальної та освіти впродовж життя (Рекомендації ЮНЕСКО «Освіта для медіа в цифрову еру». – Відень: ЮНЕСКО, 1999) [1].

Такі чинники стають запорукою успіху в набутті медіаграмотності, умінь конструктивно брати участь у житті суспільства. Завдяки новітнім підходам у розробці інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) поширення набуває використання медіанавчання, оскільки воно відіграє провідну роль у здатності людей критично сприймати інформацію, реагувати на події, які відбуваються в громадському житті, надавати їм оцінку.

Досліджуючи причини актуальності медіаосвіти в сучасному світі, Л. Мастерман виділяє та обґрунтовує сім причин: 1. Високий рівень споживання мас-медіа та насиченість сучасних суспільств їхніми продуктами. 2. Ідеологічна важливість медіа та їхній вплив на свідомість аудиторії. 3. Швидке зростання кількості медійної інформації, посилення механізмів управління нею та її розповсюдження. 4. Інтенсивність проникнення медіа в основні демократичні процеси. 5. Зростання значущості візуальної комунікації та інформації в усіх галузях. 6. Необхідність навчання школярів / студентів з орієнтацією на відповідність сучасним вимогам. 7. Національні та міжнародні процеси приватизації інформації, що пришвидшуються [2, р. 6].

Нинішнє покоління, швидко орієнтуючись у змінних інформаційних потоках, має можливість влучніше визначити своє покликання, генерувати нові погляди, творити цінності, бути медіакомпетентним. Об'єкти, образи, які свідомість продукує, стають частиною віртуального світу молоді, який побудований на основі синергетики та конфліктології. Цей процес не завершений, оскільки прагнення людей до самовдосконалення, поліпшення продуктів своєї діяльності, процесу праці не має меж. Пошуки нової освітньої парадигми обумовлені передусім розвитком інформаційного суспільства, що постійно вдосконалюється.

Незважаючи на позитивні зрушення в розбудові нової школи, сучасні реалії вказують на існування суперечностей між а) потребою модернізації освіти й несформованістю методологічних засад медіа-соціалізації; б) прагненням учителів осучаснити культурно-освітнє середовище та хаотичним і необґрунтованим використанням ними видів медіа, нових прийомів і ресурсів на уроках; в) можливістю дітей збагачувати культурний досвід, репрезентувати надбання, погляди, ставлення та маніпуляцією їхньою свідомістю. Проблемою також є розуміння переваг і недоліків використання засобів медіа в процесі навчання, залежність сприймання світу школярами від подання його телебаченням, кінематографом, у журналах і газетах, радіо й Інтернеті.

Нині, на думку Р. Хобс і А. Дженсен, спостерігаємо пропаганду з боку індустрії цифрової культури, яка заохочує як викладачів, так і студентів здобувати і використовувати нові медіаінструменти, але не вказує на критичну взаємодію з мінливими формами і змістом медіа та їх вплив на спосіб життя, соціальні норми і цінності [3, р. 8]. Маючи комерційну підтримку, зважаючи на політичні вподобання, засоби медіа здатні маніпулювати свідомістю людей, стимулювати інфантильну й егоцентричну поведінку дітей. Учні в цій ситуації стають заручниками, оскільки не призвичаїлися швидко аналізувати й інтерпретувати побачене та прочитане, сприймають усе з довірою, мають не остаточно сформовані життєві цінності. Таким чином, актуальність проблеми визначається формуванням медіакомпетентності як базового компонента з надання освітніх послуг.

Мета статті полягає в теоретичній розвідці та обґрунтуванні шляхів формування медіакомпетентності старшокласників на уроках літератури й у позаурочний час з метою надбання ними ціннісно-моральних орієнтацій. Для її забезпечення визначаємо завдання, до складу яких увійшли: 1) проаналізувати стан сучасної медіаосвіти; 2) визначити й обґрунтувати доцільність уживання основних понять «медіакомпетентність учня», «медіасоціалізація»; 3) запропонувати елементи методики формування медіакомпетентності.

2. Виклад основного матеріалу дослідження

У філософському дискурсі з антропологічної природи медіа брали участь К. Батаєва, Л. Стародубцева, Н. Череповська. Актуальні аспекти

медіаосвіти розробляли українські вчені (Л. Найдёнова, Г. Онкович, Ю. Доброносова, О. Кравченко, О. Лозицька) та зарубіжні (Е. Бевор, Л. Мастерман (Велика Британія), К. Ворсноп, Л. Жиру, Д. Пандженте (Канада), О. Вестерінен (Фінляндія), Ж. Гоне (Франція), Е. Дал (Норвегія), Д. Консидайн, П. Прантош (Америка), О. Суарес (Бразилія), Б. Шорб (Німеччина). Опрацювання теоретичних джерел вказує на те, що володіння інноваційними засобами значною мірою дає можливість уникати розриву між двома сучасними цивілізаціями – науково-технічною й суспільно-гуманістичною, активізує потребу учня бути членом суспільства, є потужним стимулом до пізнавальної діяльності.

Методологічним підґрунтям для нашого дослідження є праці з медіадидактики (О. Федоров), використання медіаосвітніх технологій (В. Різун), самостійне оволодіння основами медіакомпетентності (І. Сахневич), медіаосвіта як фактор розвитку творчих здібностей та критичного мислення студентів (Д. Заруба), особливості соціалізації людини в медіапросторі (О. Вознесенська, О. Волошенко, А. Мудрик, В. Плешаков, А. Рижанова).

У країнах Євросоюзу медіакомпетентність визначають як таку, що проникає в усі сфери життя – професійну, загальнопрофесійну й позапрофесійну, яка може визначати спільний методологічний підхід у процесі навчання учителів, приміром, тоді, коли інтегруються технології інформаційні й комунікаційні [4, р. 21].

Зокрема, польські учені розуміють медіакомпетентність як гармонійне поєднання знання, розуміння, оцінювання й цільове використання медіазасобів, які створюють інформаційні комунікати, їх фіксують і передають за допомогою технологій [5, р. 12]. За такого підходу важливим є уміння працювати з інформацією, використовувати інноваційну техніку й реалізовувати задуми шляхом трансформації одних текстових структур у інші.

Автори редакції Концепції впровадження медіаосвіти в Україні [6] визначають медіакомпетентність як рівень медіакультури, що забезпечує розуміння особистістю соціокультурного, економічного та політичного контексту функціонування медіа, засвідчує її здатність бути носієм і передавачем медіакультурних цінностей, смаків і стандартів, ефективно взаємодіяти з медіапростором, створювати нові елементи медіакультури сучасного суспільства, реалізувати активну громадян-

ську позицію. Це означає, що медіакомпетентність є «must have» в освіті та передбачає її диверсифікацію, інтенсифікацію. Додамо, що такий контекст функціонування медіакультури позначається широтою, багаторівневістю та розмаїттям дій і проявів особистості.

Нині термін «медіакомпетентність» набуває поширення, й учені активно послуговуються ним, зокрема, значний внесок у цьому напрямку зробили В. Биков, Г. Онкович, В. Кремень, але маємо незначну кількість досліджень з цієї проблеми, яка потребує теоретичного обґрунтування. Багатоаспектне вивчення цього поняття передбачає обов'язкове звернення до аналізу праць науковців. Методично осмислює його як процес розвитку й саморозвитку на матеріалах та за допомогою засобів масової комунікації й опанування комунікативного простору [7], як сукупність мотивів, знань, умінь, здібностей, що сприяють вибору, використанню, критичному аналізу, оцінці, створенню і передачі медіатекстів у різних видах, формах і жанрах; аналізу складних процесів функціонування медіа в соціумі [8], як розуміння видів медіа та особливостей їхнього впливу на людину і суспільство, відповідно медіакомпетенція – уміння людини-споживача користуватися різними медіатехнологіями, вести пошук потрібної інформації, здійснювати правильний вибір та створювати медіапродукти [9, р. 109]. Із запропонованих ученими визначень лише розміщене в Концепції враховує економічний і політичний контексти функціонування медіа та реалізацію активної громадянської позиції. Це вказує на те, що усвідомлене сприймання усіх інструментів стає запобіжником у маніпуляціях і спонукає до висловлення власної позиції з приводу нагальних проблем, які потребують розв'язання.

Ототожнює терміни «медіакомпетентність» і «медіаграмотність» [10, р. 101]. З нашого погляду, така думка є помилковою, оскільки перше поняття є ширшим і загальним, а друге виступає більш конкретним, оскільки, як зазначено в Концепції впровадження медіаосвіти в Україні [11], «медіакомпетентність досягається через оволодіння медіаграмотністю, є показником рівня медіакультури». Крім того, медіакомпетентність складається з обмеженої кількості компонентів, а медіаграмотність із нескінченної. Спільним є те, що обидва тлумачення вказують на результат. Підтвердженням нашої думки є позиція Д. Букінгема, який визначає медіаграмотність як навичку або форму

компетенції. На думку вченого, вона має вирішальне значення, дбаючи про культурні схильності або смаки [12, р. 15].

Під час формування медіакомпетентності учнів не останню роль відіграє врахування методичних і технологічних чинників. Щоб підготувати сучасного школяра до життя в соціумі, потрібно також пам'ятати про врахування його індивідуальних можливостей, здібностей, готовності до використання медіатехнологій та медіазасобів, вирішення практико-орієнтованих, дослідницьких і творчих завдань, враховувати особливості сприйняття медіатекстів підлітками. Під медіакомпетентністю особистості О. Федоров, розуміє сукупність її мотивів, знань, умінь, здатностей, що сприяють вибору, використанню, критичному аналізу, оцінці, створенню та передачі медіатекстів у різних видах, формах і жанрах, аналізу складних процесів функціонування медіа в соціумі [13]. Учений пов'язує медіакомпетентність з пізнанням і репрезентацією, розповсюдженням медіатекстів, а також з діяльністю медіа. Крім зазначеного, важливо враховувати вплив медіа на культурне формування особистості, її соціальну відповідальність.

Підсумовуючи, розуміємо під *медіакомпетентністю* учня рівень його медіакультури, медіаграмотності, медіасоціалізації, які дають змогу креативно використовувати сукупність мотивів, знань, умінь, здатностей, ставлень до інформації, що сприяє застосовуванню медіакомпетенцій, методів збору й обробки інформації, використанню творчих здібностей у створенні медіатекстів і їхній оцінці, вияву громадянської позиції, критичного мислення, а також забезпечують розуміння особистістю соціокультурного, економічного та політичного контексту функціонування медіа, засвідчують здатність індивіда бути носієм і передавачем медіакультурних цінностей.

3. Наукові методи

Зважаючи на представлені тлумачення, за основу до свого дослідження беремо твердження, запропоноване в Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2016 р.). Орієнтуючись на чисельні розвідки з медіадидактики, пропонуємо схематичне розуміння поняття «медіакомпетентність» (рис. 1).

Визначаємо *медіакомпетентність* через ключові складники:

- 1) *медіакультура* (соціальна, політична, економічна);

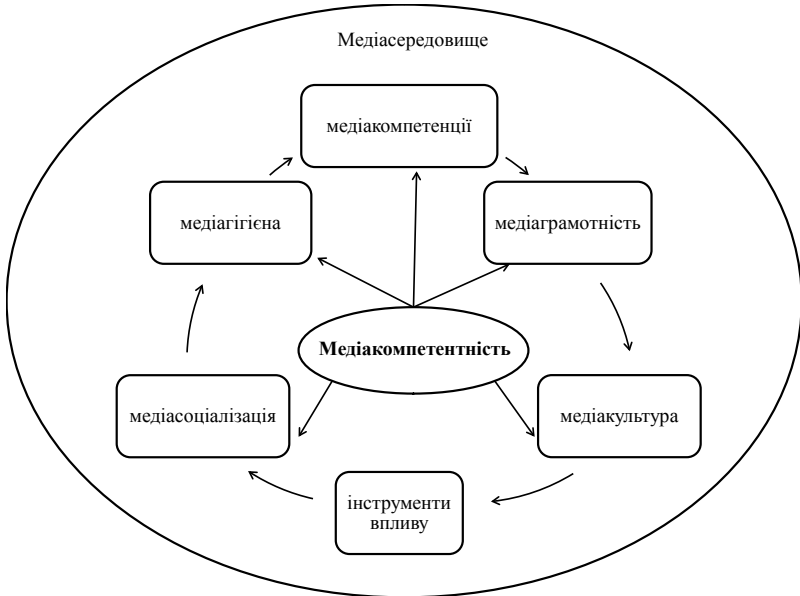

Рис. 1. Структура медіакомпетентності як засобу впливу на емоційний, когнітивний, вольовий розвиток особистості

2) *медіаграмотність* (використання, інтерпретування, реінтерпретування, моніторинг, оцінка, продукування, реалізація, ціннісне ставлення, збереження інформації);

3) *медіагігієна* (профілактика негативних психофізіологічних ефектів взаємодії з інноваційним простором, збереження фізичного здоров'я, дотримання психофізіологічних норм і ергономічних вимог, профілактичні засоби з запобігання психологічних розладів і кіберзалежності);

4) *медіасоціалізація* (мотиваційна, комунікативна, загальноосвітня, професійна), при чому вона може бути як керованою (особистістю / соціумом), так і стихійною. Надаємо перевагу медіасоціалізації, яка відбувається шляхом самоосвіти й саморозвитку;

5) *медіакомпетентії* (компоненти: а) мотиваційний / соціально-психологічний, б) організаційно-діяльнісний, в) когнітивний, г) практичний / креативний, д) діагностико-корекційний);

б) *інструменти впливу* (медіатехнології, давні й нові медіазасоби (преса, радіо, телебачення, джерела Інтернету).

Усі складники медіакомпетентності пов'язані між собою, формується в процесі діалогової взаємодії, є соціально-відповідальними.

Зупинимось більш детально на медіасоціалізації. У Словнику ключових термінів з медіаграмотності зазначено, що медіасоціалізація є явищем інформаційного суспільства, що полягає в зміні традиційних способів уведення / входження дитини у світ дорослих, коли основні орієнтири щодо взаємодії із соціумом і формування власної ідентичності дитина отримує не із сімейної взаємодії, а під впливом медіа (2014). Через вплив на молодь необмеженої кількості різноманітної інформації з середовищ нового формату одвічні авторитети (родина, школа, церква, держава) поступаються місцем екранним образам, тому важливим для вчителів є врахування вікових особливостей сприймання й оцінювання інформації учнями.

Нині спостерігаємо також зростання відкритості досвіду та прагнення жити сьогоденням. Відкритість досвіду, на думку К. Роджерса, є протилежною до захисту й передбачає орієнтацію на спілкування зі світом, у тому числі й зі світом медіарозмаїття, а в орієнтації на актуалізоване проживання кожної миті має змогу розгортатися досвід особи, котра має рухливу внутрішню організацію, виявляє свою структуру в самому досвіді [15]. Оскільки людство полімедійне, медіасоціалізація стає альтернативним чинником інституту соціалізації.

Щоб керувати інформаційним простором медіарозмаїття, у країнах Східної Азії (Китай, Північна Корея), Передньої Азії (Ірак, Саудівська Аравія) здійснюють спроби обмеження перегляду каналу «Ютуб», у країнах Західної Європи (Нідерланди, Бельгія) вводять рейтингові системи споживання кіно й передач з метою уникнення агресії, насильства, розпусти. Власники соціальних мереж, зокрема Facebook, змінили правила розміщення політичної реклами, а Google пропонує встановити розширення «Reword» для Chrome, яке аналізує коментарі в соцмережах, перекреслює ті, які мають ознаки булінгу, й пропонує доопрацювати їх. В Україні обмежують використання деяких Інтернет-мереж, є досвід запобігання кібербулінгу, але не завжди попереджають про можливий негативний вплив медіаекспозиції, спроби впливу на незалежні джерела здійснювалися у вигляді DDoS-атак.

Щоб учні могли лімітувати негативний вплив медіа, протистояти йому, мати медіаімунітет, вони мають бути медіаграмотними, володіти медіакультурою та постійно вдосконалювати рівень власної медіакомпетентності.

Освіта, навчання та дослідження, як вказує П. Прантош, є інтегрованими частинами один одного. Усе це відповідає і присвячується кращому і здоровому культивуванню знань. Навчальні заклади несуть відповідальність за діяльність у сфері освіти, зокрема збору, відбору, організації, обробки й подання інформації [16]. Спотворені повідомлення здатні завдати шкоди не лише на когнітивному рівні, а й уплинути на фізичний і моральний стан. Роль адаптера сприймання в школі виконують уроки гуманітарного циклу.

Для підлітків характерним є творення кумирів, наслідування їхнього способу життя. Вплив медіапродуктів позначається й на дитячій поведінці. Молодь не завжди вміє розрізнати корисний і шкідливий контент. Під «медіасоціалізацією» В. Різун розуміє процес розвитку особистості під впливом медіа (кіно, телебачення, Інтернету). Він пов'язаний з руйнацією традиційних способів уведення дитини у світ дорослих та кризою сім'ї як суспільного інституту [17]. Додамо, що регуляція аудіовізуального медіапростору краща, коли відбувається не лише власниками, а й керівниками соціальних мереж, державою, дорослими та самими користувачами. Позитивним є використання міток, якими послуговуються телевізійники, на позначення ризиків і негативних наслідків перегляду медіаконтенту, але продукція, розташована в Інтернеті, не має вікових обмежень і не завжди відповідає достовірності.

Інформаційний простір характеризується квазістосунками. Медіасоціалізацію як двосторонній взаємозумовлений процес соціального становлення особистості подає А. Рижанова, на її думку, він відбувається шляхом включення в соціальне середовище через адаптацію, інтеграцію, індивідуалізацію цінностей та культури соціуму індивідом [18, р. 440]. Це вказує на безперервність процесу й урахування можливостей пристосованості учнів.

Досліджуючи соціалізацію, А. Мудрик визначає такі її види: стихійна, відносно-спрямована, соціально-контрольована та самозмінна, тобто процес та результат усвідомлених, планомірних і успішних

зусиль людини, направлених на те, щоб змінити себе [19]. О. Безпалько поділяє позицію ученого, але не враховує останній вид [20], що, з нашого погляду, є помилковим, оскільки в умовах глобалізації під впливом медіа людина проходить певні етапи свого становлення, що позначаються якісними змінами: уміння критично сприймати інформацію, здійснювати самоосвіту, реалізувати свої здібності в інформаційному просторі, систематизувати власні погляди й установки, демонструвати готовність до вияву ставлень, здійснювати самоаналіз і самокорекцію.

На основі праць А. Мудрика, А. Рижанової, В. Різуна визначаємо медіасоціалізацію як явище інформаційного суспільства, що передбачає двосторонній комплексний процес соціального пристосування, становлення й розвитку особистості, який відбувається шляхом адаптації, інтеграції, індивідуалізації цінностей та культури соціуму індивідом, а також через діяльність, спілкування й відносини.

Щоб уникнути негативного впливу медіа, необхідно володіти набором медіакомпетенцій, які вказують на соціальний бік навчальної діяльності й поведінки учнів, її мету, функції і способи досягнення результату.

Медіакомпетенціями *мотиваційного / соціально-психологічного компонента* медіакомпетентності є чинники:

- a) бути готовим і вмотивованим до медіаосвіти;
- b) створювати власний імідж за посередництва медіатексту;
- c) адаптуватися до змін;
- d) чинити опір маніпуляціям;
- e) бути стійким до психологічного тиску;
- f) враховувати соціальний, економічний та політичний контексти функціонування медіа;
- g) знаходити способи вирішення проблемних медіаситуацій;
- h) бути готовим комунікувати, взаємодіяти з незнайомими людьми на міжкультурному рівні.

Серед умінь *організаційно-діяльнісного компонента* є:

- a) організовувати медійну діяльність;
- b) планувати й проектувати майбутню діяльність у медіапросторі, шляхи досягнення мети;
- c) встановлювати пріоритети;

- d) контролювати час роботи в мережі;
- e) здійснювати контроль за результатами власних дій у опрацюванні медійного матеріалу;
- f) уміння згуртовувати людей.

У структурі медіакомпетенцій *когнітивного компонента* визначаємо такі маркери:

- a) знання мови та принципів роботи медіа, правил орієнтування в них;
- b) візуальна, інформаційна й комп'ютерна грамотність;
- c) інтеграція знань і вмій;
- d) використання методів опрацювання інформації;
- e) вияв маніпуляційних технік і фейкової інформації, уміння опрацьовувати невербальні повідомлення;
- f) уявлення про приватне й публічне;
- g) формування світогляду;
- h) здійснення самоосвіти;
- i) здатність до комунікації.

У структурі медіакомпетенцій *практичного / творчого компонента* пропонуємо такі уміння:

- a) працювати з веб-ресурсами й інформаційними джерелами, виявляти критичне ставлення до них, інтерпретувати, реінтерпретувати;
- b) визначати надійність джерела й контекст медіатексту, його суб'єктивну й об'єктивну оцінку, залежність від уподобань власників медіаджерел;
- c) урахувати політичні, соціальні, комерційні, культурні інтереси авторів, мету повідомлення;
- d) здійснювати декодування візуального тексту;
- e) реалізовувати активну громадянську позицію;
- f) бути мобільним і медіаактивним;
- g) мати творчі та комунікативні здібності у веденні блогу, публічних виступах;
- h) застосовувати знання і вміння у стандартних і нових ситуаціях, експериментувати;
- i) створювати позитивні, «здорові» медіатексти й репрезентувати їх, пропонувати цільовій аудиторії;
- j) адекватно реагувати й виявляти ставлення до прочитаного й побаченого.

До переліку вимог стосовно рівня навченості, які становлять *діагностико-корекційний компонент*, входять:

- а) проводити моніторинг джерел інформації;
- б) розпізнавати недоліки медіатекстів, медіаторчості (власної / чужої);
- с) діагностувати емоційний стан особистості після впливу медіаінформації;
- д) встановлювати ознаки позитивної / негативної оцінки запропонованого медіаматеріалу;
- е) передбачати вплив на вольовий, когнітивний, психологічний розвиток дитини;
- ф) корегувати мету й способи діяльності з медіаджерелами;
- г) здійснювати пізнавальну рефлексію;
- г) володіти методами самоаналізу;
- і) модифікувати власну діяльність у мережі.

Серед розмаїття методів для ефективного формування медіакомпетентності учнів пропонуємо а) методи збирання інформації (спостереження, діагностування, порівняння, опитування, бесіда); б) методи обробки інформації (перегляд, аналіз, синтез, пошук, знаходження додаткової інформації, обробка, каталогізація, реферування, збереження, розповсюдження, подання); в) продуктивні (використання компетенцій на практиці); г) проблемні; д) дослідницькі.

Критеріями й показниками оцінки сформованості медіакомпетентності є а) мотиваційно-ціннісний (внутрішнє бажання учня саморозвиватися, набувати ціннісних орієнтацій, виявляти інтерес до суспільного життя; обмеження негативних зовнішніх впливів на формування світогляду), б) когнітивний (поетапне формування інтелектуальних здібностей, набуття знань і способів розв'язання різних за рівнем складності завдань з медіаосвіти), г) практичний / креативний (набуття досвіду роботи з веб-ресурсами й інформаційними джерелами, виявляти критичне ставлення до них, інтерпретувати, реінтерпретувати, оцінювати, творчо опрацьовувати й подавати в ході самостійної діяльності), д) контрольно-рефлексивний (здійснення об'єктивної самооцінки, самоконтролю й корекції).

Визначаємо три рівні медіакомпетентності: високий, достатній і середній. Ступінь їхнього досягнення відповідає бальній оцінці. Високий рівень позначається знанням дидактичних можливостей медіаресурсів,

певними вміннями критично опрацьовувати великі обсяги інформації, використанням інноваційних засобів розроблення медіаконтенту навчального призначення, вмінням оцінювати, інтерпретувати, реінтерпретувати інформаційний потік, здійснювати компаративний аналіз медіатекстів, розумінням психологічного впливу медіа на особистість, здатністю розпізнавати вид і характер інформації відповідно до адресанта й адресата, самостійним розв'язанням практико-орієнтованих і дослідно-орієнтованих завдань різного рівня складності, проектуванням самостійної дослідницької і творчої діяльності, активністю в організації спротиву маніпуляціям, комунікувати з різними соціальними групами, вести блог, здійснювати адміністрування сайту, контролювати час роботи з медіа.

Для достатнього рівня сформованості медіакомпетентності характерні вміння, які набуває учень завдяки прихованому керівництву вчителя, а саме: розуміти роль медіа, дидактичні характеристики медіазасобів, використовувати методи та засоби знаходження інформації, характеризувати та класифікувати різні форми повідомлень, здійснювати аналіз культурологічних текстів, володіти основами медіамоделювання, обґрунтовувати вибір медіаджерел, розробляти навчально-методичні комплекси завдяки медіаресурсам, брати участь у віртуальних конференціях, розуміти специфіку сприймання й подання екранних образів, формулювати власні оціночні погляди й судження, знаходити компроміс, брати участь у організації мережної спільноти, виявляти здатність безперервно навчатися.

Учня середнього рівня сформованості медіакомпетентності прищепити властивості, яких вони набувають під безпосереднім керівництвом учителя: розуміння й використання медіатехнологій, розпізнавання маніпуляційних технік за запропонованим алгоритмом, за допомогою однієї з технік виявляти медіаграмотність, проходити медіасоціалізацію й опанувати комунікативний простір, виявляти надійність джерела інформації, бути здатними до пошуку потрібної інформації за запропонованим списком, ставити мету й досягати її, брати участь у проектній діяльності шляхом використання медіазасобів і медіаресурсів, прагнути до вдосконалення своїх здібностей, попереджати й розв'язувати конфлікти в соцмережах.

Людина, яка володіє інформаційними технологіями та засобами еконкурентоспроможною, оскільки безперервно отримує нову інфор-

мацію і використовує її. Медіаресурси на сучасному етапі не лише фіксують, архівують знання, а стають новою формою свідомості, що тісно пов'язана зі знаковою системою, тому процес пізнання стає більш цікавим і легким, формується медіасоціалізація, медіакультура, медіаграмотність. Інноваційний розвиток освіти В. Химинець розглядає як комплекс створених та запроваджених організаційних та змістових нововведень, розвиток низки факторів та умов, необхідних для нарощування інноваційного потенціалу освітньої системи [21]. Такий складний психолого-педагогічний процес вимагає чітко спланованих системних дій з боку всіх освітянських структур, які у своїй сукупності складають основу інноваційної політики [21, с. 85]. Виходячи з вище зазначеного, для формування медіакомпетентності вважаємо за доцільні такі умови:

1. Структурування й реконструювання змісту освіти, усебічне забезпечення складових навчального процесу.

2. Цілеспрямований розвиток особистості, яка проходить процес становлення через суспільну адаптацію й комфортне почування себе серед оточуючих, а також у кроскультурному середовищі.

3. Формування вмінь висловлювати позицію й ставлення з приводу почутого, побаченого й прочитаного, озброєння системою читацьких дій, працювати з інформаційними засобами та володіти методами збору й обробки інформації.

4. Діалогова взаємодія між учителем, учнями, споживачами медіа-контенту.

5. Урахування складнощів доступу до інформації людям з особливими потребами.

6. Профілактика асоціальної поведінки підлітків.

7. Соціально-психологічний захист підлітків з низьким рівнем сформованості медіакомпетентності, вироблення медіаімунітету.

8. Дозоване використання медіаджерел.

9. Модернізація матеріально-технічної бази.

Ці складники дають змогу визначити етапи організації формування медіакомпетентності учнів учителем, за яких навчання є успішним:

1. Підготовчий етап.

2. Організація педагогічної й учнівської діяльності.

3. Визначення мети, цілей, методів, прийомів, форм роботи.

4. Створення умов для набуття медіакомпетентності реципієнтами (санітарно-гігієнічні, навчальні, інформаційне забезпечення).

5. Мотивація учнів до медіаосвіти, набуття реципієнтами власної потреби в медіаосвіті, волевиявлення.

6. Демонстрація медіакомпетентності вчителем.

7. Діагностування рівня медіакомпетентності учнями.

8. Спостереження за їхнім психологічним і психічним станом;

9. Визначення задач.

10. Адаптація до змін.

11. Учнівська діяльність під прихованим керівництвом учителя, її обговорення й проміжна оцінка.

12. Самоосвіта, самоактуалізація;

13. Демонстрування рівня набутої медіакомпетентності учнями.

14. Повторне діагностування.

15. Виявлення відхилень результатів від очікуваних.

16. Рефлексія, корегування.

17. Подальша самостійна реалізація медіакомпетентності учнями.

Проблема формування медіакомпетентності учнів вирішується також шляхом впровадження технологічного й компетентнісного підходів. Завдяки використанню технологічного підходу учні опановують систему послідовних розумових дій, які уможливають діагностування, планування, проектування, практичне використання, реалізацію, рефлексію й корегування навчально-пізнавальної діяльності; навчаються працювати з давніми й новими медіаресурсами, обирати засоби відповідно до мети й завдань, особистісного рівня набутих медіакомпетенцій, медіакультури й медіасоціалізації.

Компетентнісний підхід є соціально-особистісним, передбачає виховання волі, володіння реципієнтами набором компетенцій для досягнення позитивного навчального результату, формування системи цінностей і світогляду (соціального, політичного, економічного). Реалізація зазначених підходів відбувається як в урочний, так і позаурочний час, очно й дистанційно, задовольняє запити не лише звичайних учнів, а й дітей з особливими потребами, є каталізатором позитивних зрушень, які сприяють розв'язанню раніше означених суперечностей.

Для формування медіакомпетентності учнів уважаємо за потребу використання новачієних видів робіт: мандрівка літературним квестом,

розробка ігрової стратегії, самостійне створення коміксу або буктрейлеру за сюжетом художнього твору, ремінісцентні художні реконструкції, прямі веб-трансляції віддалених подій, стрім-спілкування у соціальних мережах, з Інтернет-спільнотами, на блогах та форумах, у ході вебінарів; а також завдання, орієнтовані на учнівську емотивність: аудіовізуалізація прочитаного чи почутого, ведення індивідуальних дослідних портфоліо, щоденників, журналів, медійна репрезентація від імені персонажа; монтаж відеоруликів; заповнення порівняльних таблиць і побудова графіків тощо, участь в онлайн-конкурсах та дуелях, прес-конференціях; реєстрація на пізнавальних форумах та воркшопах, вивчення успіху й глядацьких симпатій медіатекстів певної категорії (мистецько-імітаційної, літературно-аналітичної, театралізованої, соціальної) на основі герменевтичного аналізу художніх творів, створення віртуальної реальності.

Отже, медіакомпетентність є основною складовою навчального процесу, вимагає вольових зусиль подолання труднощів та реалізується за допомогою цілепокладання, поетапного виконання розумових дій та креативного використання сукупності мотивів, знань, умінь, здатностей, ставлень до інформації. Має особистісно орієнтоване спрямування, уможливорює полегшення адаптації індивіда в соціумі.

4. Висновки і перспективи подальших досліджень

На підставі проведеного теоретичного дослідження з формування медіакомпетентності як базового компонента з надання освітніх послуг можемо сформулювати такі висновки:

1. Розглянуто теоретичні напрацювання вчених щодо медіакомпетентності, медіасоціалізації учнів, на основі опрацьованих наукових джерел поглиблено тлумачення понять «медіакомпетентність учня», «медіасоціалізація».

2. Медіакомпетентність має у своєму складі такі ключові складники: медіакультура, медіаграмотність, медіагігієна, медіасоціалізація, медіакомпетенції, інструменти впливу. Вона пов'язана з розумінням соціокультурного та політичного контексту, здатністю створювати медіатексти, оцінювати їх, комунікувати в інформаційному середовищі.

3. Висвітлено шляхи формування медіакомпетентності старшокласників на уроках літератури й у позаурочний час з метою надбання ними ціннісно-моральних орієнтацій, а саме: визначення змісту, умов,

етапів організації навчання учнів, критеріїв і рівнів оцінювання, спеціальних методів, засобів, прийомів, форм роботи.

4. Медіаосвіта впливає на емоційний, когнітивний, вольовий розвиток особистості, дає змогу убезпечити себе від шкідливого впливу медіа, потребує використання технологічного й компетентнісного підходів.

Перспективою є розробка спецкурсу з медіаосвіти для вчителів, які є слухачами курсів підвищення кваліфікації і / або студентів педагогічних спеціальностей.

Список літератури:

1. Шейбе С., Рогоу Ф. Медіаграмотність : підручник для вчителя. Перекл. з англ. С. Дьома; за загал. ред. В.Ф. Іванова, О.В. Волошенюк. Київ : Центр вільної преси, Академія української преси, 2014. 319 с.

2. Masterman L. Media Education Worldwide: Objectives, Values and Superhighways. *Media Development*. 1995. № 2. Vol. XLII. P. 6–9.

3. Renee Hobbs and Amy Jensen. The Past, Present, and Future of Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, 2009. №1. P. 1–11.

4. Лещенко М., Тимчук Л. Розвиток інформаційно-комунікаційних і медіакомпетентностей учителів у міжнародному педагогічному просторі. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2013. Том 38. № 6. С. 13–28.

5. Strykowski W. Media and media education in forming of creative society. *Media education in era of intergation*. Poznan : Wyd.eMPI, 2002. P. 12–33.

6. Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/ (дата звернення: 20.07.2019).

7. Онкович Г. Віртуальний інтегрований простір знань і засоби медіаосвіти. *Педагогічні науки*. 2010. Вип. 2. С. 10–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pna_2010_2_5 (дата звернення: 19.07.2019).

8. Дегтярьова Г. Медіакомпетентність особистості та її рівні. URL: <http://pres.in.ua/mediakompetentniste-osobistosti-ta-yiyi-rivni.html> (дата звернення: 20.07.2019).

9. Імерідзе М. Сутнісно-функціональний аналіз мас-медіа. *Психологія і суспільство*. 2016. № 1. С. 109–112.

10. Сахневич І. Інтегрований спецкурс з основ медіакомпетентності у професійній підготовці майбутніх фахівців технічних спеціальностей. *Вища освіта України*. 2012. № 1. С. 101–105.

11. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (Схвалено постановою Президії Національної академії педагогічних наук України 20 травня 2010 року, протокол № 1-7/6-150). URL: <http://mediaosvita.org.ua/2013/11/18/kontseptsiia-vprovadzhennia-mediaosvity-v-ukraini/> (дата звернення: 18.07.2019).

12. David Buckingham. The future of media literacy in the digital age: some challenges for policy and practice. *Media literacy in Europe Controversies, challenges and perspectives*. Bruxelles, 2009, № 34(62). P. 3–18.

13. Федоров А.В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности. Таганрог : Таганрог, гос. пед. ин-та, 2010. 64 с. URL: <http://evartist.narod.ru/text23/0013.htm> (дата звернення: 20.07.2019).

14. Гринюк Н. Словник ключових термінів з медиаграмотності. Київ: ПроМедіа, 2017. URL: <http://media-iq.tilda.ws/glossary> (дата звернення: 18.07.2019).

15. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Перевод с английского М.М. Исениной. Москва : Прогресс, 1994. 480 с.

16. Пол, Прантош, Бхуймалі, А. та Айтхал, PS, Індійська вища освіта: з нахилом до інформаційних технологій – фундаментальний огляд (30 листопада 2017 року). *Міжнародний журнал з останніх досліджень в галузі науки, техніки та технології*, 5(11), 31–50. URL: <https://ssrn.com/abstract=3082046> (дата звернення: 17.07.2019).

17. Практична медіаосвіта: авторські уроки. Збірка / Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк; За науковою редакцією В.В. Різуна. Київ : Академія української преси, Центр вільної преси, 2013. 447 с.

18. Рижанова А. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. пед. наук : 13.00.05; Харківська держ. академія культури. Харків, 2004. 447 арк.

19. Мудрик А. Социализация человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений, 2-е изд., испр. и доп. Москва : Академия, 2006. 304 с.

20. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.; М-во освіти і науки України, Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б.Д. Грінченка. Київ : Центр учбової л-ри, 2009. 207 с.

21. Химинець В.В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород : ЗІППО, 2007. 364 с.

References:

1. Sheibe S., Rohou F. (2014). *Mediahramotnist: pidruchnyk dlia vchytelia* [Media literacy: a textbook for the teacher]. Kyiv: Tsentr vilnoi presy, Akademiia ukrainsoi presy. (in Ukrainian)

2. Masterman L. (1995). Media Education Worldwide: Objectives, Values and Superhighways. *Media Development*, vol. 42, no. 2, pp. 6-9.

3. Hobbs R., Jensen A. (2009). The Past, Present, and Future of Media Literacy Education. *Journal of Media Literacy Education*, no. 1, pp. 1–11.

4. Leshchenko M., Tymchuk L. (2013). Rozvytok informatsiino-komunikatsiinykh i mediakompetentnostei uchyteliv u mizhnarodnomu pedahohichnomu prostori. [Development of information-communication and media competence of teachers in the international pedagogical space]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, vol. 38, no. 6, pp. 13–28. (in Ukrainian)

5. Strykovski W. (2002). Media and media education in forming of creative society. *Media education in era of intergation*. Poznan: Wyd.eMPI, pp. 12–33.

6. Prezydiiia Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk (2016) *Kontseptsii vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia)*[Concepts of implementing

media education in Ukraine (new version)]. Retrieved from: https://ms.detector.media/mediaprosvita/mediaosvita/kontseptsiya_vprovadzhennya_mediaosviti_v_ukraini_nova_redaktsiya/ (data zvernennia 20 July 2019). (in Ukrainian)

7. Onkovych H. (2010). Virtualnyi intehrovanyi prostir znan i zasoby media-osvity [Virtual integrated space of knowledge and media education]. *Pedahohichni nauky*, no. 2, pp. 10–16. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pena_2010_2_5 (accessed 19 July 2019). (in Ukrainian)

8. Dehtiarova H. (2016). *Mediakompetentnist osobystosti ta yii rivni* [Media competence of the individual and its levels] Retrieved from: <http://pres.in.ua/mediakompetentniste-osobystosti-ta-yiyi-rivni.html> (accessed 20 July 2019). (in Ukrainian)

9. Imeridze M. (2016). Sutnisno-funksionalnyi analiz mas-media [Essential and functional analysis of mass media] *Psykhologhiia i suspilstvo*, no. 1, pp. 109–112. (in Ukrainian)

10. Sakhnevych I. (2012). Intehrovanyi spetskurs z osnov mediakompetentnosti u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv tekhnichnykh spetsialnostei [An integrated special course on fundamentals of media competence in the professional training of future specialists in technical specialties] *Vyshcha osvita Ukrainy*, no. 1, pp. 101–105. (in Ukrainian)

11. Prezydiia Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk (2010) Kontseptsiiia vrovadzhennia mediaosvity v Ukraini [The concept of introducing media education in Ukraine]. Retrieved from: <http://mediaosvita.org.ua/2013/11/18/kontseptsiiia-vprovadzhennia-mediaosvity-v-ukraini/> (accessed 18 July 2019). (in Ukrainian)

12. Buckingham D. (2009). The future of media literacy in the digital age: some challenges for policy and practice. *Media literacy in Europe Controversies, challenges and perspectives*, no. 34(62), pp. 3–18.

13. Fedorov A.V. (2010). *Slovar' terminov po mediaobrazovaniyu, mediapedagogike, mediagramotnosti, mediakompetentnosti* [Glossary of terms for media education, media pedagogy, media literacy, media competence]. Taganrog: Taganrog, gos. ped. in-ta. Retrieved from: <http://evartist.narod.ru/text23/0013.htm> (accessed 20 July 2019). (in Russian)

14. Hryniuk N. (2017). *Slovyk kliuchovykh terminiv z mediahramotnosti* [Dictionary of key terms on media literacy]. Kyiv: ProMedia. Retrieved from: <http://media-iq.tilda.ws/glossary> (accessed 18 July 2019). (in Ukrainian)

15. Rodzhers K. (1994). *Vzglyad na psikhoterapiyu. Stanovlenie cheloveka* [A look at psychotherapy. Establishing a human]. Moskva : Progress. (in Russian)

16. Prantosh P., Bkhuimali A., Aitkhal P.S. (2017). Indiiska vyshcha osvita: z nakhylom do informatsiinykh tekhnolohii – fundamentalnyi ohliad [Indian higher education: with emphasize on to information technology – fundamental review]. *Mizhnarodnyi zhurnal z ostannikh doslidzhen v haluzi nauky, tekhniky ta tekhnolohii*, no. 5(11), pp. 31–50. Retrieved from: <https://ssrn.com/abstract=3082046> (accessed 17 July 2019). (in Ukrainian)

17. Ivanov V.F., Volosheniuk O.V., Rizun V.V. (ed.) (2013). *Praktychna mediaosvita: avtorski uroky. Zbirka* [Practical media education: authors' lessons. Book]. Kyiv: Akademiia ukrainskoi presy, Tsentrlilnoi presy. (in Ukrainian)

Chapter «Pedagogical sciences»

18. Ryzhanova A. (2004). *Rozvytok sotsialnoi pedahohiky v sotsiokulturnomu kontext* [Development of social pedagogy in the socio-cultural context: dissertation for pedagogical sciences] (PhD Thesis). Kharkiv: Kharkivska derzh. akademiia kul'tury. (in Ukrainian)

19. Mudrik A. (2006). *Sotsializatsiya cheloveka* [Socialization of the individual]. Moskva: Akademiya. (in Russian)

20. Bezpalko O.V. (2009). *Sotsialna pedahohika: skhemy, tablytsi, komentari* [Social pedagogy: schemes, tables, comments: textbook]. Kyiv: Tsentri uchbovoi l-ry. (in Ukrainian)

21. Khymynets V. (2007). *Innovatsiina osvritnia diialnist* [Innovative educational activity]. Uzhhorod: ZIPPO. (in Ukrainian)